

Wie is wij?

Over solidariteit in stadsontwikkeling

MOMENTEN SPRAK MET PASCAL DEBRUYNE EN JIM SEGERS

TEKST: BART ROGÉ

In de sessie 'Mijn stad/onze stad' tijdens L!NT stonden we stil bij de creatieve kracht van steden om het samenleven te verbeteren. Het uitgangspunt klinkt mooi. Maar ondertussen weten we allemaal dat niet alle stadsvernieuwingsprojecten een even positieve impact hebben op het samenleven in de stad. Onder impuls van het Vlaams stedenbeleid is stadsvernieuwing vooral gericht op het aantrekken van midden- en hogere inkomensgroepen. Door hun instroom worden minder welvarende groepen vaak verdrongen. Niet alleen door de stijging van de prijzen van het onroerend goed, maar steeds vaker ook door een repressief veiligheidsbeleid en het afbouwen van sociale voorzieningen. De opwaardering van buurten en stadsdelen is ontegensprekelijk noodzakelijk, maar leidt dus ook tot sociale verdringing en polarisatie. Solidariteit en stadsontwikkeling: het blijft een harde noot om te kraken.

Momenten trok naar Gent voor een tweegesprek over sociaal-innovatieve stadsprojecten met Jim Segers van City Mine(d) en Pascal Debruyne (UGent).

Momenten: De sessie opende met twee praktijkverhalen. Gideon Boie (BAVO) had het over Nieuw Crooswijk in Rotterdam; Piet Lareu (Mentor vzw) over de herbesteding van V-TEX, een leegstaande textielsite in Kortrijk. Wat is je bijgebleven uit beide verhalen?

Jim Segers: Wat mij trof bij Piet Lareu was de eerlijkheid waarmee hij zijn ver-

haal bracht. Hij heeft zijn hart op tafel gelegd en de ontwikkelingen rond V-TEX niet als een vanzelfsprekend of logisch iets voorgesteld. Dergelijke projecten blijven altijd moeilijk... een constant zoeken. Er is een terrein dat een bepaalde invulling moet krijgen. De deur staat, bij manier van spreken, altijd en voor iedereen open. Maar tegelijk is dat natuurlijk niet zo. Die deur staat niet altijd open,

en ook niet voor iedereen. Dat kwam telkens terug in zijn verhaal. Hoe krijg je diversiteit op een bepaalde plek? Welke trucs moet je daarvoor uithalen en wanneer gaat het vanzelf? En vooral, wanneer claimt een bepaalde groep die plek en sluit die andere groepen uit? Hoe ga je daarmee om? Welke strategieën moet je dan ontwikkelen om dat te counteren of wat kan je doen om dat te vermijden?

Dat was heel herkenbaar, ook in een stad. Het draait allemaal rond de vraag: 'Wie is wij?' Dat is volgens mij een belangrijke vraag in dit soort projecten. Het is moedig om die continu te stellen. In de projecten van City Mine(d) is dat ook een constant zoeken. Als we, na veel zwoegen, een terrein openstellen, komen daar mensen op af. Op welk moment wordt dat een gemiddelde groep qua leeftijd, huidskleur en sociale achtergrond? Kan je daarop anticiperen en kan je vermijden dat die groep zich – op basis van bepaalde privileges of verworvenheden – gaat afsluiten?

Momenten: City Mine(d) speelt sterk in op 'collectieven', als tegenpool van 'gemeenschappen'. Hoe moeten we dat verschil begrijpen?

Jim: Ik denk dat heel wat sociale stadsontwikkeling nog altijd gebaseerd is op 'gemeenschapsvorming'. Het idee om 'gemeenschappen te creëren' is allesbehalve evident in een stad. De diversiteit is enorm. We hebben te vaak het idee dat we die verscheidenheid aan mensen 'gezellig' kunnen samenbrengen en dat

alles dan beter zal gaan. Maar een stad wordt niet op basis van gezelligheid georganiseerd. Een stad wordt op basis van efficiëntie en innovatie gerund. Dat is iets compleet anders. Als je dit soort projecten, of toch de samenwerkingen waar we met City Mine(d) naar streven, wil gebruiken om solidariteit in een stad te gaan organiseren, moet je ervoor zorgen dat ze niet uit 'de gemiddelde burger' bestaan, dat er juist mensen bij zijn die op zeer uiteenlopende manieren kunnen geven en nemen.

Pascal Debruyne: Gemeenschapsvorming is een beleidsinstrument geworden. We willen problemen in een wijk aanpakken door nieuwe verbanden te creëren tussen mensen. Maar over welk 'soort' verbanden praten we dan? Heeft het beleid oog voor nieuwe vormen van solidariteit die er de facto al zijn? Er bestaan heel wat, vaak zeer informele, solidariteitspraktijken waarbij mensen autonoom, in familieverband of binnen hun gemeenschap dingen voor elkaar doen. Maar de overheid richt zich niet op dat soort sociale verbanden. Zij praat over een sociale mix, over het creëren van sociale cohesie. Ze probeert mensen bij elkaar te brengen vanuit de overtuiging dat het dan beter zal gaan. Maar dat is helemaal niet zo evident, ook niet op buurtniveau.

De schaal van de buurt is een belangrijk niveau om op te werken. Je hebt er een zekere nabijheid, en tot op een zeker punt kan je aan verbondenheid werken. Maar voor veel mensen gaat dat niet op. De imaginaire ruimtelijkheid van bij-

voorbeeld Gentse Turken is volledig anders dan die van de modale autochtone Gentenaar. De Turk gaat twee maanden per jaar naar Turkije, kijkt naar satelliettelevisie en leeft in verbanden die onder andere langs etnische en religieuze breuklijnen lopen. Kortom, leefwerelden zijn zeer verschillend, dus ook de manier waarop men zichzelf situeert in een buurt. Ook de sociaaleconomische verbanden zijn verschillend en dus complexer dan we doorgaans erkennen. Het model van sociale mix, de gebrandheid om sociale cohesie te verbeteren, heeft geen oog voor die verscheidenheid en complexiteit.

PRAKTIJK ZONDER FINALITEIT

Momenten: Je schetst een beeld van een zeer gefragmenteerde stad, maar wat delen we dan nog met elkaar? Kunnen we hoe dan ook tot een gedeelde identiteit, tot solidariteit komen?

Jim: Dat is een paradox zoals je er wel meer hebt in een stad. Het interessante aan paradoxen is dat ze zeer energiek zijn. Je kan ermee spelen. Als er geen paradox is, als je beweert dat alles hetzelfde is, dan leg je elke discussie stil. En ik denk niet dat we het allemaal eens zijn over dezelfde dingen. Wel integendeel, en dat maakt het juist interessant.

Pascal Debruyne: Het post-mei-68-discours van 'wijkgerichte participatie' en 'wijkontwikkeling' gaat vandaag inderdaad vlot over de tong. De overheid, het middenveld en de autonome sociale

bewegingen tot en met de anarchisten spreken vandaag allemaal dezelfde taal, maar eigenlijk bedoelen ze er allemaal iets anders mee.

Als er in de jaren zeventig over 'wijkgebondenheid' werd gesproken, was dat een kritiek op twee zaken. Enerzijds op het kapitalisme, met zijn grootschalige stadsontwikkeling die vaak een kaalslag inhield. En anderzijds op het autoritaire karakter van zowel het socialisme als het katholicisme. Dat was de ideologische kritiek van waaruit later onder andere de groene beweging is voortgekomen. Maar het was in de eerste plaats een beweging van onderuit: een praktijk. Om het met een platitute te schetsen: linkse studenten die in verpauperde wijken gingen wonen en daar alternatieve strategieën uitprobeerden om de sociale, maar ook economische verbanden te versterken.

In de jaren negentig merk je een zeer sterke 'vermethodisering' van die praktijk. De armoedefondsen hebben die autonome sociale stadbeweging in een soort keurslijf gedwongen. Wat ze deden moesten ze nu verantwoorden aan een overheid, die op haar beurt die praktijk ging structureren in subsidie categorieën en doelgroepen. Daarvan zien we nu het verlengde. De dominante praxis wordt vandaag van bovenaf gestuurd, waarbij wijkgebonden participatie is verworden tot een methodiek om globale problemen op te lossen op het niveau van de wijk. Maar er is ook het niveau van de stad, die politiek en sociaal veel complexer is dan de wijk.

Momenten: Je hebt het over een ‘vermethodisering’. Welke soorten praktijken vallen daaraan niet ten prooi?

Pascal: Het zou verkeerd zijn om aan te nemen dat er verschillende modellen of methodieken bestaan die we zomaar netjes kunnen toepassen. Als ik bijvoorbeeld kijk naar het tijdelijke project De Site van Samenlevingsopbouw Gent en rocsa vzw op het Rabot in Gent: wat daar werd georganiseerd is relatief spontaan gegroeid, en mensen vonden elkaar. Maar daar stopt het verhaal ook. Men creëert volkstuintjes, een stadsakker, organiseert allerlei evenementen... dingen die heel veel potentie in zich dragen om sociale relaties te vernieuwen, maar dat is het dan. Voor heel wat stadsbesturen en middenveldorganisaties stopt sociale stadsvernieuwing daar. Maar daar gaat het niet om.

Op het Rabot zijn er enkele spin-offs uit De Site voorgekomen: Made by OYA, het buurtrestaurant Eetcafé Toreke. Die zijn nog heel bescheiden, maar daar gaat het juist om, over de dynamiek tussen het creëren van volkstuintjes en die spin-offs. Dat is voor mij sociale stadsvernieuwing. Het samenbrengen van mensen is dan een hefboom naar meer, naar iets ander. Hefbomen op het vlak van participatie, mensen een stem geven, of hefboomen op sociaaleconomisch vlak, dat maakt geen verschil. Maar die hefboomen zijn uiterst zeldzaam. Je kan met verschillende ingrepen mensen meekrijgen. Je kan ze doen samenwerken, ze op elkaar laten inhaken, om zo nieuwe sociale relaties

te creëren of te versterken. Maar er wordt nog veel te weinig nagedacht over hoe we die nieuwe relaties verder kunnen inzetten en gebruiken. Hoe we daarop verder kunnen bouwen, hoe we die kunnen kanaliseren. Daar zijn we nog niet.

Jim: Dat is iets wat volgens mij, vanuit de praktijk gesproken, alleen maar kan werken als je vertrekt vanuit een dubbele agenda. Vanuit een creatieve of artistieke agenda werk je naar een finaliteit toe, een afgewerkt product. Dat is concreet en eenduidig te verantwoorden aan een opdrachtgever. In Londen werken we nu aan een Mint Farm. Die tuin geeft City Mine(d) de legitimiteit om op een welbepaalde plek aanwezig te zijn. Dat brengt mensen samen. Mensen die graag met planten bezig zijn, mensen die de munt willen verkopen... Je creëert een dynamiek, en daaruit ontstaan de spin-offs waarover Pascal het heeft. Dat is de dubbele agenda. Noem ze onvoorziene zijsporen. Wat die in dit concrete project zijn? We zitten in een buurt waar de meerderheid van de mensen van Algerijnse komaf is, met slechts een kleinere groep Britten. Er is geen cross-over tussen beide groepen. Welnu, de tuin zorgt voor die cross-over. Meer nog, de Algerijnse handelaars treden nu ook toe tot het lokale handelscomité. Mijn punt is: mocht een overheid aan City Mine(d) vragen om voor meer diversiteit in het handelscomité te zorgen, dan krijg je een ander verhaal. Wij kunnen dat niet, laat staan dat het mogelijk zou zijn. Het verhaal met het handelscomité is een onvoorziene zijspoor, maar wel zeer belang-

rijk. Ook om die spin-offs doen we deze projecten. Maar zo iets kan je niet voorzien, dat is de moeilijkheid. Je moet het vertrouwen krijgen van je opdrachtgever om te doen wat je doet, in de hoop op het einde van het project enkele sterke verhalen te kunnen voorleggen.

Pascal: Dat is het. Maar zo iets krijg je zelden verkocht aan een overheid. Zo ver zijn we nog niet. Heel wat alternatieve stadsprojecten, maar ook het sociaal-artistisch werk, zijn eigenlijk praktijken zonder finaliteit. Je zet een project op, doet een interventie, en vanaf dan liggen alle mogelijkheden open. Vergelijk het met een spinnenweb: je kan nog alle richtingen uit. Dat staat haaks op het meer disciplinaire sturingsmodel van een overheid. Zij pre-structureren als het ware de resultaten van een project door heel wat criteria op voorhand vast te leggen. Heel wat organisaties gaan daarin mee, andere niet. In hun subsidieaanvragen spelen ze dan de gewillige knecht, maar in de praktijk doen ze gewoon hun ding. En dat is maar goed ook. Want noch een wijk, noch een stad, noch groepen mensen laten zich structureren volgens de wensen van een overheid. Zo werkt het gewoon niet, juist omwille van die verscheidenheid en complexiteit.

Vroeger was dat niet zo. Toen had je een middenveld dat veel meer van onderuit werkte en zelf de agenda bepaalde. Het was het middenveld, en niet de overheid, dat de expertise en legitimiteit had om in buurten of met mensen te werken. Nu is dat omgekeerd. Althans, in het licht van

goed bestuur en efficiëntie gaan we daar toch van uit. Daarom is het zo moeilijk voor een overheid om het vertrouwen te geven aan middenveldorganisaties.

SCHAALSPRINGEN

Jim: Een overheid heeft het inderdaad moeilijk met praktijken die een zekere openheid zoeken of juist proberen om in te spelen op die complexiteit. Als ik de subsidie- en verantwoordingsformulieren van lokale gemeenten bekijk, lijkt het alsof die rechtstreeks van de RAND Corporation komen. Strategische doelstellingen, operationele doelstellingen, acties, *outcomes*... Ze verwachten eenduidigheid, een zekere rechtlijnigheid. Dat terwijl je samenwerkt met zeer uiteenlopende partners, uit verschillende sectoren, elk vanuit hun eigen doelstellingen. Dan krijg je per definitie meerstemmigheid. Begin er maar eens aan.

Pascal: Het is maar vanaf midden de jaren tachtig dat die rigiditeit in strakke beleidsdomeinen is beginnen doorwegen. Op wijkniveau brengen heel wat organisaties beleidsdomeinen juist samen. Bepaalde steden spelen daar op in, maar wat erachter zit, de beleidsvoering, de administratie, blijft zeer rigide. Dus moeten organisaties eenzelfde werking verantwoorden binnen verschillende beleidsdomeinen en op verschillende beleidsniveaus. Dat is compleet absurd. Het staat haaks op de dynamieken die bestaan en houdt heel wat nieuwe tegen. Maar het middenveld moet ook de hand in eigen boezem durven steken. Het gaat

daar te gemakkelijk in mee. Noem het zelfdisciplineren. Maar we lopen daar nu wel in vast.

Jim: Ons antwoord daarop, of toch gedeeltelijk, is dat we op heel veel plekken tegelijk werken. We noemen dat schaal-springen, vanuit het besef dat steden tegelijk worden gemaakt op zowel buurt- als grootstedelijk, maar ook op internationaal niveau. Als kleine organisatie vragen we bijvoorbeeld subsidies aan Europa, dat is de technische kant van de zaak. Maar inhoudelijk werkt dat ook. In Brussel werken we nu aan een 'proper-water-paviljoen' dat regenwater zuivert tot drinkwater. Eerst waren we met ingenieurs bezig om een pomp te ontwikkelen. Die pomp wordt uiteindelijk gemaakt en moet ergens een plaats krijgen... Gaandeweg zie je de groep mensen veranderen naargelang het project vordert. Op een of andere manier zijn ze allemaal bezig met de vragen die City Mine(d) opwerpt. En uiteindelijk staat die pomp daar en is een overheid tevreden.

Momenten: Het gaat voor een stuk over verenigen, over mensen samenbrengen rond bepaalde topics. Die alternatieve stadsprojecten doen het in dat opzicht vaak beter dan bestaande structuren of organisaties. Maar hoever dragen ze op het vlak van sociale actie of emancipatie?

Pascal: De tijd van de eindeloze buurtvergaderingen is inderdaad voorbij. Ik denk dat de meeste organisaties dat nu wel al begrijpen. Er wordt overal gezocht naar nieuwe en alternatieve werkvormen.

Lokale overheden en opbouwwerkers zien ook wel dat je gemakkelijker volk bij elkaar krijgt met sociaal-artistieke interventies of volkstuintjes. Probleem is dat er uit die nieuwe werkvormen nog te weinig hefbomen ontstaan. We moeten nog een stap verder.

Neem nu die volkstuintjes. Mensen die daaraan participeren hebben een onmiddellijke *return*: een stukje groen, ze leren iets, ontmoeten elkaar... Ze worden, op een zekere manier, deelachtig aan iets groter: aan de openbare ruimte, aan de groep. Zo laat je ze merken dat een deel van de stad terug van hen is. De volgende stap is dat mensen zich afvragen: 'Wat is er dan nog allemaal van ons?' Die stap missen we nog omdat we nog niet uit de methodologisering zijn. Met innovatieve werkvormen brengen we mensen samen, maar we zijn nog niet bezig met emancipatie. Die komt er maar wanneer mensen zich afvragen welk deel van het groter geheel ze zijn, en hoe dat grotere geheel er dan zou moeten uitzien. Niet alleen die tuintjes zijn van ons, maar wij hebben ook een stem in hoe straten en pleinen worden aangelegd, in hoe onze stad wordt bestuurd...

Momenten: Dan gaat het over politiseren?

Pascal: Inderdaad. Dat is ook een soort schaa sprong. En die is nog niet veel gemaakt, denk ik.

Jim: Om dat te doen heb je, tot op zekere hoogte, een 'ons' nodig. Daar gaan we

toch doorgaans van uit. Met City Mine(d) zijn we niet op zoek naar die 'ons'. Het moment dat die 'ons' wordt gecreëerd, ben je een groep aan het emanciperen die in het beste geval macht krijgt en zijn politieke punt verwezenlijkt. Wij vragen ons af hoe die emanciperende beweging, die er ongetwijfeld is, individueel kan blijven. Ik denk niet dat mensen hun emancipatie halen uit het lidmaatschap van een groep, maar veeleer uit wat ze in die groep kunnen doen en wat ze eruit halen.

EEN POLITIEKE BENADERING VAN DE STAD

Pascal: Heel wat organisaties staan weinig kritisch tegenover hun eigen rol in stadsvernieuwingsprocessen. Ik geef het voorbeeld van cultuur. Cultuur is de facto een hefboom om meer koopkrachtige groepen een wijk binnen te loodsen. Weinig culturele organisaties stellen zich de vraag of ze die rol wel willen spelen. Neem nu het DOK-project in Gent. Ik noem het een middenklasse elitestrand in het centrum van Gent. DOK is een tijdelijke socio-culturele zone, als voorloper van het prestigieuze stadsvernieuwingsproject Oude Dokken. Dat soort 'tijdelijk ruimtegebruik' gebeurde vroeger van onderuit. Leegstaande terreinen en gebouwen werden geclaimd, als statement, om specifieke wantoestanden aan te klagen. Nu is dat een methodiek geworden om een toekomstig doelpubliek warm te maken voor het woonaanbod dat wordt ontwikkeld. Begrijp me niet verkeerd: op DOK gebeuren fijne dingen. Maar niemand stelt zich echt kritische vragen over het

waarom van dit soort interventies. Als sociale of culturele organisatie word je ingeschakeld in bredere sociaal-ruimtelijke en politiek-economische processen rond vastgoedontwikkeling. Daar moet je volgens mij toch voorzichtig mee zijn. Zeker als sociaal-artistische organisatie moet je de sociale implicaties van stadsontwikkelingsprojecten onderzoeken en verbeelden. Je moet die kritische stem zijn. Specifiek in het DOK-project zie je nu al dat die site zich disconnecteert van de buurt. Dat belooft weinig goeds.

Jim: We noemen onszelf nog altijd graag activisten. Een vraag die bij ons in de opstartfase van een project telkens terugkomt is: 'Is dat nog wel gevaarlijk?' Het project Precare bijvoorbeeld. Precare bemiddelde tussen eigenaars van leegstaande gebouwen en artistieke of sociale initiatieven die een atelier, bureau of werkplek zochten. Na een aantal jaren vond de overheid het zo evident dat wij dat deden, dat het statement – de aanklacht van de leegstand en het tekort aan creatieve ruimtes – niet meer doorklonk. Dan moet je ermee stoppen en bedenken je best iets anders om je punt te maken.

Pascal: Dat is net het verschil tussen een methodologische en een politieke benadering van dit soort praktijken. In een politieke benadering claim je het recht op de stad door sociale wantoestanden aan te kaarten. Je claimt als het ware een plaats in dat debat, door letterlijk de ruimtes te gaan bezetten, door met mensen te werken die doorgaans geen stem hebben... In een stad is dat meer dan no-

dig. De harde, materiële realiteit van de woonmarkt, van ruimte in de stad, is een van de fundamentele vragen rond rechtvaardigheid. We weten dat, maar we zetten dat opzij en doen door. Dat is vreemd en dat stoort mij.

Momenten: Dan zijn we terug bij ons startpunt: solidariteit in de stad. Ik hoor een pleidooi voor initiatieven die een stuk meer autonoom en kritischer opereren, weg van dat geïnstrumentaliseerde en gedepolitiseerde middenveld. Wat hebben we nog meer nodig?

Pascal: Een stad is geen verzameling van kleine gemeenschapjes, in de zin van doelgroepen en doelgroeporganisaties, die alleen maar met hun eigen ding bezig zijn. We worden geconfronteerd met een geglobaliseerde stad, waarin elke organisatie zijn eigen taak heeft, maar waar ze noodgedwongen ook met andere thema's moeten bezig zijn. Je merkt inderdaad dat heel wat problemen zich op het niveau van de buurt manifesteren, maar dat de oorzaken elders liggen. Maar de schaal waarop problemen kunnen worden aangepakt is ook niet vooraf bepaald. Schaalspringen, zoals Jim dat benoemt, is zeker relevant.

Jim: Die doelgroepenbenadering is nodig, maar blijft een delicaat gegeven. Wij spreken mensen aan op hun competenties. Dat is gewoon logisch als je niemand wil stigmatiseren. We proberen met onze projecten een stroom te creëren waar mensen in kunnen springen en meedrijven op onze collectieve krachten.

Maar je kan het ook anders benaderen. City Min(ed) is ontstaan vanuit een stedelijke agenda. Nu komt de focus op de buurt nogal sterk naar voor, dus krijg je opnieuw een paradox: stad versus buurt. Als organisatie kan je telkens kiezen aan welke kant je gaat staan. Heel wat organisaties kiezen nu die buurtfocus, maar je kan evengoed op het andere uiterste gaan staan.

Pascal: We hebben vooral praktijken nodig die duidelijk tonen dat de assumpties die het beleid over bepaalde groepen of buurten heeft gewoon niet kloppen. Praktijken die, in de geest van de kritische pedagogiek, mensen een stem geven. Organisaties die aan wijkontwikkeling doen, zijn dan eerder etnografen die projecten opzetten die interveniëren in een wijk. Het zijn wijkantropologen die vanuit processen hefbomen distilleren die mensen vooruit kunnen helpen. Wat ze in de pedagogie 'feitelijke praktijken' noemen, dat hebben we nodig: kijk eerst eens hoe een wijk in de feitelijkeheid bestaat, zonder daar al te veel vooronderstellingen bij te hebben.

